

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми **«КОРЕКЦІЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ»**

Виконав:
студент KorOb1-M117z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Продан Сергій Сергійович

Керівник:
кандидат медичних наук, доцент
Грубляк В.В.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Левицький В.Е.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	8
1.1. Розвиток пізнавальної діяльності у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку	8
1.2. Характеристика розвитку мислення в молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку	18
1.3. Особливості формування мислення в учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку у навчально-виховному процесі.....	32
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ II. ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	44
2.1. Обґрунтування методики дослідження рівня сформованості наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.....	44
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження	50
Висновки до другого розділу.....	60
РОЗДІЛ III. КОРЕКЦІЯ НАОЧНО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	62
3.1. Корекція наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку засобами навчальних занять.....	62
3.2. Корекція наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку засобами виховних занять.....	71
Висновки до третього розділу.....	80

ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89
ДОДАТКИ	
Додаток А. Стимульний матеріал до методики «Нісенітниця».....	95
Додаток Б. Стимульний матеріал до методики «Пори року».....	100

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан корекційної освіти щодо дослідження форм активності учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку у психолого-педагогічній літературі визначається особливостями прояву різних видів діяльності у них та найбільшою мірою проявляється в процесі їх трудового навчання.

Учні початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку характеризуються недостатньою сформованістю та особливостей прояву різних видів діяльності, що позначається на її здійсненні та ефективності.

Аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку мисленнєвої діяльності учнів початкової школи з типовим і порушеним інтелектуальним розвитком показав, що розглянуто багато окремих теоретико-практичних аспектів даної проблеми (І.М. Бгажнокова, Г.М. Дульнєв, І.Г. Єременко, Б.І. Ковальова, О.Р. Лурія, М.П. Матвєєва, В.М. Синьов, Н.М. Стадненко, М.С. Певзнер, С.Л. Рубінштейн, С.Я. Рубінштейн, О.П. Хохліна), які торкалися сутності та змісту поняття мисленнєвої діяльності; форм, методів, засобів, умов психолого-педагогічної корекції недоліків мисленнєвої діяльності.

На незрілість емоційно-мотиваційної та психічної сфери учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку вказує обмеженість мотивів мисленнєвої діяльності, недостатня сформованість соціальних потреб, відсутність допитливості, низький рівень прояву та короткочасність спонукань до мисленнєвої діяльності (Л.С. Виготської, А.Й. Григор'єва, Г.М. Дульнєв, А.А. Корнієнко, Н.Г. Морозова, Р.С. Муравйова, Б.І. Пінський).

Вище зазначені науковці засвідчують, що навіть тоді, коли дитина з порушеннями інтелектуального розвитку розпочинає виконувати навчальні або ігрові завдання, вона швидко втомлюється і втрачає цікавість до

відповідного виду діяльності. При цьому у них спостерігається низький рівень мотивів мисленнєвої діяльності.

Серед напрямків дослідження мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку провідними виступають: характеристика основних напрямків мисленнєвої та мотиваційної діяльності дітей зазначеної категорії (Е. Сеген); дослідження практичних розумових дій у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку щодо самостійного пізнання ними живих та неживих об'єктів природи (В.Г. Петрова); особливості формування мисленнєвої діяльності та прояву активності учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі трудового навчання та виховання (Г.М. Дульнев, І.Г. Єременко); систематизація умови формування операцій мислення (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення тощо) учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку (С.Я. Рубінштейн, Н.М. Стадненко); опис корекційно-виховної спрямованості навчального процесу з використанням наочно-образного матеріалу щодо розвитку мисленнєвої діяльності на уроках географії у учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (В.М. Синьов); усвідомлення мисленнєвої діяльності у цієї категорії дітей під час уроків трудового навчання (О.П. Хохліна).

Дослідження динаміки розвитку різних видів мисленнєвої діяльності учнів початкової школи з типовим розвитком та з порушеннями інтелектуального розвитку ще не достатньо розроблені у теоретичному та практичному аспектах, що зумовило вибір теми дипломної роботи магістра **«Корекція наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку»**.

Мета дослідження – розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої педагогічної технології корекції наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної наукової літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять; проблеми розвитку наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

2. Емпірично дослідити рівень сформованості наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку

3. Розробити програму педагогічної корекції наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження – мисленнєва діяльність учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – педагогічна корекція мисленнєвої діяльності учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що підвищення рівня сформованості наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку залежить від правильної організації навчально-виховного процесу.

Методи дослідження. аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних матеріалів; вивчення досвіду роботи закладів освіти у даному напрямку; аналіз продуктів діяльності дітей у навчальному процесі; констатувальний та формувальний експерименти; процедури кількісної та якісної обробки даних.

Експериментальна база. Часлівецька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат I-II ст. Закарпатської обласної ради.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної наукової літератури й визначенні стану розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять; проблеми розвитку наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення полягає у визначенні рівня сформованості наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку та розробці програми педагогічної корекції наочно-образного мислення у них.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Розвиток наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку»

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичний аналіз проблеми корекція наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку дає нам змогу стверджувати наступні положення.

Створення продукту діяльності потребує від суб'єкта здатності сприймати і використовувати, або переробляти інформацію про поточний стан предмета. На основі цієї інформації створюється оперативний образ, завдяки якому забезпечується організація рухів у дію, її адекватність меті, предмету, засобам та умовам діяльності.

Розходження між оперативним образом та образом-метою, виникнення ситуації, за якої є декілька можливих рішень або невизначеність, потребують прийняття рішення та вибору того варіанта дії, котрий забезпечив би досягнення необхідного результату. Сигнали зворотного зв'язку про результати дії, діяльності, їх зіставлення з образом-метою, тобто перевірка результатів, дають змогу завершити діяльність і перейти до нової.

Учні з порушеннями інтелектуального розвитку не здатні ефективно здійснювати як поточний, так і підсумковий контроль правильності виконання своєї діяльності. Вони не зіставляють отримані результати з вимогами завдання, навіть зі зразком, щоб перевірити їх правильність, не звертають уваги та не надають значення помилкам та недолікам у виробі. Відповідно вони не бачать необхідності у виправленні помилок і не можуть об'єктивно оцінити свою роботу, хоча за відповідних педагогічних умов цей недолік вдається досить успішно коригувати.

Означені особливості виконання школярами з порушеннями інтелектуального розвитку діяльності зумовлені, передусім, недоліками їх інтелектуальної сфери. Адже орієнтування в діяльності, зокрема аналіз завдання, її планування й організація потребують сформованих процесів відчуття і сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, мовлення для прийому інформації та її осмислення, створення образу кінцевого результату діяльності та оперування ним у процесі основних етапів його перетворення з

урахуванням основних характеристик і вимог, наочного та мисленнєвого зіставлення результатів роботи зі зразком чи образом очікуваного результату тощо. З іншого боку, несформована діяльність учня негативно позначається на його психічному розвитку. Дослідженнями доведено, що формування у учнів з порушеннями інтелектуального розвитку пізнавальних процесів, зокрема наочно-образного мислення та усвідомленої діяльності, усіх її структурних компонентів є важливою умовою та основою проведення з ними корекційної роботи, спрямованої на розвиток у них як інтелектуальної, так й інших сфер психіки. При цьому слід враховувати можливість та необхідність формування у дитини з порушеннями інтелектуального розвитку діяльності, повноти її характеристик, оскільки без спеціальної організації з цією метою педагогічного процесу, позитивних зрушень у цьому напрямі не відбувається.

Бідність наочних та слухових уявлень, вкрай обмежений ігровий досвід, недостатня обізнаність з предметними діями, а саме головне - поганий розвиток мовлення позбавляють дитину з порушеннями інтелектуального розвитку тієї необхідної бази, на основі якої повинно розвиватись мислення.

Мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку формується в умовах неповноцінного чуттєвого пізнання, мовленнєвого недорозвитку, обмеженої практичної діяльності. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку відрізняються від дітей з типовим розвитком виразною конкретністю мислення та слабкістю узагальнень. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку скоріше згадує, ніж міркує.

Основний недолік мислення – слабкість узагальнень, яка проявляється у процесі навчання в тому, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку погано засвоюють правила та загальні поняття.

Їх наочні образи не достатньо динамічні, недостатньо спрямовано перетворюються під впливом задачі. Проте під час шкільного навчання збільшується повнота мислительного аналізу об'єктів, удосконалюються

прийоми наочного мислення, підвищується роль уявлення в ньому, стає доступнішим наочне узагальнення.

Мисленню учнів з порушеннями інтелектуального розвитку властиві і інші особливості: непослідовність мислення, порушення логіки суджень, схильність застрягати на одних і тих же деталях.

Наступними недоліками мислення є слабкість регулюючої ролі мислення. Обмежена регулююча функція мислення пов'язана з некритичністю мислення.

Недорозвиток мовлення та конкретність мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку взаємопов'язані та взаємозалежні. Обидва ці явища виникають як наслідок порушення нервових процесів. У той же час виявляючись наслідками, ці два явища взаємо зумовлюють один одного: недорозвиток мовлення обмежує подальший мисленнєвий розвиток дитини, а складність узагальнень заважає правильному засвоєнню слів та формування мислення загалом.

У процесі навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, особливо в початкових класах, необхідно частіше використовувати реальні предмети, а не їхні зображення, і організувати роботу таким чином, щоб діти активно знайомилися з предметами, виявляли характерні для них якості та ознаки, зацікавлювались діяльністю, що сприяє розвитку у них мисленнєвих процесів, діяльності та інтересів.

Формування мислення в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку проходить складний шлях від створення позитивного ставлення до предмета, епізодичної привабливості навчання до змістовного інтересу з активним пізнавальним поштовхом.

Корекційна педагогіка повинна перенести акцент з виховання нижчих на виховання вищих психічних функцій. Оскільки недорозвиток вищих психічних функцій виник у процесі розвитку дитини як вторинне утворення, то він може бути профілактично попереджений або лікувально-педагогічно усунення. Зокрема, для розвитку вищих психічних функцій у дітей з

порушеннями інтелектуального розвитку треба створити систему обхідних шляхів культурного розвитку там, де прямі шляхи неможливі через недолік.

При вивченні розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку виявлено дію основних закономірностей, характерних для розвитку їх однолітків з типовим розвитком, сутність яких полягає у виникненні не кожному етапі нових властивостей і якостей, зумовлених розвитком найскладніших форм психічної діяльності, зокрема наочно-образного мислення, але разом з тим можна виявити недостатність цього розвитку, який характеризується збереженням основного симптому – порушення інтелектуального розвитку на всіх вікових етапах.

Застосування ряду корекційних заходів, розроблених на основі клініко-психолого-педагогічного вивчення структури недоліку та особливостей психофізичного, пізнавального розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, сприяє значному підвищенню рівня розвитку та соціалізації цієї категорії дітей.

Методика констатувального етапу дослідження включала використання таких адаптованих методик, а саме: методика дослідження наочно-образного мислення «Нісенітниця»; «експрес методика діагностики відхилень у розумовому розвитку» за Н.С. Стадненко; проведення відповідних субтестів із тесту Векслера, зокрема тих, які передбачають визначення рівня сформованості наочно-образного мислення та словесно-логічного мислення; методика на дослідження рівня сформованості операцій мислення, зокрема: узагальнення, порівняння, класифікації тощо; методика дослідження наочно-образного мислення «Пори року».

Розвиток наочно-образного мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку здійснюється у тій же послідовності, що і в дітей з типовим розвитком. На відміну від дітей з типовим розвитком у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку довше зберігається орієнтація на несуттєві ознаки, зокрема колір. Тому сформовані у них поняття бувають неточними, неповними, а часто і неправильними. У учнів з порушеннями

інтелектуального розвитку нерідко має місце ситуативне узагальнення, яке не зустрічається у дітей з типовим розвитком. Характерним для дітей з порушенням інтелектуального розвитку є те, що мисленнєві процеси узагальнення та групування здійснюються на основі наочних ознак.

Узагальнення, які здійснюються при виконанні завдань на класифікацію і вилучення четвертого зайвого учнями з порушенням інтелектуального розвитку різних класів, характеризуються якісними відмінностями. Для учнів молодших класів з порушенням інтелектуального розвитку класифікація різних груп об'єктів є значною трудностю, їм важко виділити в групі предметів дві різні, але однаково важливі для кожної групи ознаки і утримувати їх у пам'яті до кінця класифікації.

Учні молодших класів більш успішно узагальнюють об'єкти. Це пояснюється тим, що вони сприймають меншу кількість об'єктів і орієнтуються лише на одну ознаку, а не на декілька, як при класифікації.

Корекційна допомога дітям з порушенням інтелектуального розвитку сприяє деякому подоланню малорухливості мислення, сприяє розширенню та диференціації знань, розвитку уміння застосовувати їх у своїй діяльності, розвитку наочно-образного мислення .

Формування наочно-образного мислення та пізнавальних інтересів у дітей з порушенням інтелектуального розвитку передбачає компенсування їхньої дифузності, епізодичності, слабкості, зумовлений первинним дефектом. Активізація минулого досвіду дитини, опора на нього є тим прийомом, який об'єднує життєві спостереження та уявлення дітей з порушенням інтелектуального розвитку, поступово готуючи формування пізнавальних інтересів.

Корекційні завдання навчання в спеціальній загальноосвітній школі не можуть бути розв'язані без систематичної організації самостійної навчальної діяльності школярів з порушенням інтелектуального розвитку. До ефективних педагогічних умов цієї організації належать такі: забезпечення різноманітності завдань для самостійного виконання (репродуктивного,

пізнавально-пошукового і творчого характеру), що дозволяє активізувати процес розвитку наочно-образного мислення, а саме: диференціація запропонованих класу завдань за складністю на основі урахування можливостей учнів самостійно виконувати різні завдання, які динамічно змінюються в процесі навчання; поєднання самостійної роботи учнів з порушенням інтелектуального розвитку на всіх основних етапах уроку з іншими методами і прийомами навчання; спеціальне навчання школярів з порушенням інтелектуального розвитку орієнтуванню в навчальному завданні, прийомах його виконання, переносу засвоєних знань і прийомів на інші навчально-практичні ситуації.

Корекція наочно-образного мислення учнів початкової школи з порушеннями інтелектуального розвитку засобами виховних занять дало змогу встановити такі основні залежності, зокрема: для посилення корекційного впливу педагогічного процесу на розумовий розвиток дітей з порушеннями інтелектуального розвитку необхідний цілісний вплив на особистісні компоненти інтелекту у їх системній єдності; корекційний вплив повинен бути переважно спрямованим на формування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку вищих психічних функцій із забезпеченими їх усвідомленості та довільності; навчально-виховна робота у корекційному впливі на розумовий розвиток учнів ґрунтується на організації їх предметно-практичної діяльності із забезпеченням її інтелектуалізації та вербалізації, урахуванням особливостей та корекцією процесів інтеріоризації та екстеріоризації засвоєних дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку знань та вмінь на основі розвитку наочно-образного мислення; необхідним є спеціальне педагогічне керівництво розвитком наочно-образного мислення у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку із використанням відповідних корекційних прийомів при орієнтації на послідовний розвиток самостійності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех. – К.: Освіта, 1998. – 212с.
2. Блажнакова И.М. Психология умственно отсталого школьника / И.М. Блажнакова . – М: Просвещение, 1987. –96с.
3. Вальтер Хальцапфель Дети, нуждающиеся в особом уходе: к лечебной педагогике Р. Штайнера / Перевод с нем. Калуга / Вальтер Хальцапфель. – М.: Духовное познание, 1997. – 304с.
4. Вальтер Хальцапфель. Формующие силы органов. Печень, легкие, почки, сердце - новые аспекты взаимосвязи / Перевод с нем. Е.Н Банзелюка / Вальтер Хальцапфель. – М.: Духовное познание, 2001. – 128с.
5. Вержиховська О. М. Теорія і методика виховання у спеціальній школі: навчально-методичний посібник / О.М. Вержиховська, І.Л. Рудзевич. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 292 с.
6. Висоцька А. М. Програма для допоміжної школи : орієнтовна тематика виховних заходів (1-4 кл.) / А.М. Висоцька, А.В. Лапін // Дефектологія. – 2011. – № 2. – С. 25-31.
7. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский; под. ред. Т. А. Власовой. – М.: Педагогика, Т. 5. Основы дефектологии. – 368 с.
8. Водовозова Е.Н. Умственное и нравственное воспитание детей от первого появления сознания до школьного возраста. Умом и сердцем: мысли о воспитании / Е.Н. Водовозова – М.: Политиздат, 1980. –36с.
9. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе: пособие для учителей и студентов дефектологических факультетов педагогических институтов / Под ред. В.В. Воронковой – М: Школа-Пресс, 1994. – 416с.

10. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии: Хрестоматия по психологии / Под ред. Петровского А.В. – М.: Просвещение, 1997. – 210с.
11. Гонеев А.Д. Основы коррекционной педагогики /Под ред. А.Д.Гонеева, Н.Н.Лифинцева – М.: Академия, 1999. – 280с.
12. Гуманистическая направленность штайнеровской педагогики: методическое пособие для преподавателей и студентов педвузов / пер. с фин. А. Ойттинен. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176с.
13. Декларація про права та обов'язки розумово відсталих дітей // Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально - правового захисту дітей. – К.: АТ «Столиня», 1998. – С.8.
14. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе / Г.М. Дульнев. – М.: Просвещение, 1981. – 176 с.
15. Еременко И.Г. Познавательные возможности во вспомогательной школе / И.Г. Еременко . – К.: Радянська школа, 1972. – С. 56-81.
16. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика/ И.Г. Еременко. – К.: Вища школа, 1985. –172с.
17. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков / Д.Н. Исаев. – СПб.: Речь, 2003. – 391 с.
18. Занков Л.В. Очерки психологии умственно отсталого ребенка / Л.В.Занков. – М.: Политиздат, 1975. –189с.
19. Занков Л.В. Развитие учащихся в процессе обучения/ Л.В.Занков. – М.: АПН РСФСР, 1973. –С.40-78.
20. Занков Л.В. К вопросу о своеобразии памяти умственно отсталых детей // Учебно-воспитательная работа во вспомогательных школах и в школах для глухих детей / за ред Л.В. Занкова. – М.: Угпедгиз, 1940. – вып. 8. – С.10-12.
21. Злобин Л.М. Психология воспитания. / Л.М. Злобин. – М.: Педагогика, 1991. – 140 с.

22. Долгобородова Н. П. Воспитание учащихся вспомогательной школы. / Н.П. Долгобородова, Н. А. Лялин, И.Д. Пик. – М.: Просвещение, 1968. – 144 с.
23. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция / В.П. Кащенко. –М.: Просвещение, 1991. –244с.
24. Кейниг К. Лечебно - педагогическая диагностика / Пер. с нем. В. Гончаров / К. Кейниг. –Чебоксары: Антропософский центр социальной терапии, 2001. –192с.
25. Кейниг К. Развитие чувств и телесный опыт. Лечебно - педагогические учения о чувствах Рудольфа Штайнера / Пер. с нем. В.Гончаров/ К.Кейниг. – Калуга: Духовное познание, 2002. –168с.
26. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н.Л. Коломинский. – М.: Просвещение, 1978. – 88с.
27. Леонтьев А.М. Проблемы развития психики / А.М.Леонтьев. – М.: МГУ, 1981. – 584с.
28. Линденберг К. Обучение истории / Пер. с нем. С. Зубриловой / К. Линденберг. – М.: Парсифаль. Русское слово, 1997 . –192с.
29. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции / В.А. Липа. – Славянск, 2001. – 232 с.
30. Лубовский В.И. Психологические проблемы аномального развития детей / В.И.Лубовский. – М.: Педагогика, 1989. – 104с.
31. Матвеева М.П. Корекційна робота у системі освіти з вадами розумового розвитку / М.П. Матвеева, С.П. Миронова. – Кам'янець-Поділ.: Інформ. - вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2005. – 164с.
32. Мисленнева діяльність молодших школярів / За ред. Г.С. Костюка, Г.О. Балла. –К.: Радянська школа, 1981. –137с.
33. Морозова Н.Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей / Н.Г.Морозова. – М.:Просвещение, 1969. – С. 34-39.

34. Обучение в вальдорфской школе / пер. с нем. В. Гончаров / за ред. В. Гончарова. –М.: Парсифаль, 1995. –144с.
35. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития: Олигофренопедагогика: учебн. пособ. для студ. высших и средних педагогических учебных заведений / авт. Б.П.Пузанов, Н.М.Коняева. Б.Б.Горский / под ред. Б.П. Пузанова. –М.: Академия, 2000. – 272с.
36. Обучение детей с проблемами в развитии в разных странах мира: хрестоматия / состав. Л.М. Шипицина. –М.: Академия, 1997. – С.213-237.
37. Освітні технології: навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко. О. М. Любарська / за заг. ред. О.М. Пехоти - К.: «А.С.К.», 2001. - 256с.
38. Основы коррекционной педагогики: учебное пособие для студентов высших педагогических заведений / А.Д. Гонеев, Н.И. Лифинцева, Н.В. Ялпаева / под ред. В.А. Сластенина . –М.: Академия, 1999. –280с.
39. Основы спеціальної дидактики / під ред. І.Г. Єременко, К.М. Турчинська, Л.С. Вавин. – К.: Рад. Школа, 1975. – С.56-61.
40. Основы специальной психологии / под ред.. Л.В. Кузнецовой. – М.: Издат. центр: «Академия», 2002. – 480 с.
41. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / Под. ред. Ж.И. Шиф. –М.: АПН РРРСФ, 1981. –184с.
42. Петрова В.Г. Психология умственно отсталого школьника / В.Г. Петрова,И.В. Белякова . – М.: Академия, 2002. – 160 с.
43. Питання дефектології: Республіканський науково-методичний збірник / під ред. Ярмаченко М.Д., Драбчук Б.А., Дробовецький О.П., Єременко І.Г., Савченко М.А., Селюцький А.Г, Стадненко Н.М., Царик Н.С. . –Випуск 3 - К.: Рад. школа, 1977. –С.24-37.
44. Пинский Б.И. Психологические особенности деятельности умственно отсталых школьников / Б.И. Пинский. –М.: АПН РСФСР, 1982. – 318с.

45. Психологические проблемы коррекционной работы во вспомогательной школе / под ред. Ж.И. Шиф, Б.Г. Петровой, Т.Н. Головиной. – М.: Педагогика, 1977. – 150 с.
46. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / С.Л.Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1958. –380с.
47. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника: учеб. пособ. для студентов педагогических институтов по специальности «Дефектология» / С.Я. Рубинштейн . –3-е издание, перераб. и дополн.. – М.: Просвещение, 1986. –192с.
48. Синев В.Н., Коберник Г.М. Основы дефектологии / В.Н. Синьов, Г.М. Коберник. – К.: Вища школа, 1994. –143с.
49. Соловьев И.М. Мышление умственно отсталых школьников при решении арифметических задач // Особенности познавательной деятельности учащихся вспомогательной школы / И.М.Соловьев. –М.: АПН РСФСР, 1983. –С.14-28.
50. Соловьев И.М. Психология познавательной деятельности нормальных и аномальных детей / И.М. Соловьев. – М.:Просвещение, 1966. – 223с.
51. Сорокин В.М. Специальная психология / В.М. Сорокин. – СПб.: Речь, 2004. – 216с.
52. Спеціальна психологія. Тексти: - Ч. 1 /за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. – Кам'янець-Поділ.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільсь. держ. ун-ту, 1999. – 158 с.
53. Спеціальна психологія. Тексти. - Ч. 2 / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. - Кам'янець-Поділ.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільсь. держ. ун-ту, 2001. – 142 с.
54. Специальная психология/ под ред. В.И.Лубовского, Т.В.Розановой, Л.И.Солнцевой. – М.: Академия, 2005. – 464с.

55. Стадненко Н.М. Нариси з олігофренопсихології / Н.М. Стадненко, М.П. Матвєєва, А.Г. Обухівська / за заг. ред. Н.М. Стадненко. – К.- П.: КПДПУ: ІВВ, 2002. –200с.

56. Томас И. Вейс Как помочь ребенку?: Опыт лечебной педагогики в Кемпхилл - общинах / перев. с нем. С. Зубриновой / Томас И. Вейс . – М.: Парсифаль, 1992. – 168с.

57. Умственное развитие учащихся вспомогательной школы / под ред. Ж.И.Шиф. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1981. – 184 с.

58. Хохліна О.П. Корекційна спрямованість навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями // Дефектологія . – 1998. – №2 . –С. 6-9.

59. Хохліна О.П. Розумово відстала дитина // Діти з особливими потребами: поради батькам. – К.: Наук. світ, 2004. – С.151-169.

60. Штайнер Р. Искусство воспитания. Семинарские обсуждения и лекции по учебному плану / пер. с нем. В.К. Загвоздкина / Р. Штайнер. –М.: Парсифаль, 1995. –208с.